

Vladimir Ignatov

(9th High French School in Sofia “Alphonse de Lamartine”,
Sofia University „St. Kliment Ohridski“)

Overcoming Disagreements: Jordan Hadzhikonstantinov-Ginot’s Dialogues – Meanings and Functions

Abstract: This article suggests an attempt to analyse some literary works from the period of Bulgarian National Revival – the dialogues by Jordan Hadzikonstantinov-Ginot. Its aim is to study certain mental and psychological attitudes which are a kind of sign of shaking off the burden of the past and of assuming one's own responsibility in the present. They are associated with radical changes in the period of Bulgarian National Revival in the thinking about itself, with the rearrangement of the order of values on the basis of moral and psychological maturation.

Keywords: Bulgarian National Revival, native land, nationality, morals, duty, mental attitude

Владимир Игнатов

(9. френска езикова гимназия „Алфонс дьо Ламартин“,
СУ „Св. Климент Охридски“)

Надмогвания на разногласията: диалозите на Йордан Хаджиконстантинов-Джинот – значения и функции

I. Образът на страдащата родина и нравствено-етичните задължения на „чадата нейни“

В контекста на развитието на жанра на възрожденския диалог непосредствено след Неофит Бозвели ключово значение има роденият във Велес учител и книжовник Йордан Хаджиконстантинов-Джинот (1818-1882), който в началото на 50-те години публикува своите произведения в диалогична форма по страниците на „Цариградски вестник“, за да участват неизменно в общите просвещенски процеси – за пробуждане на националната сваят, за духовно съзряване и нравствена възмога. И ако с оглед знаменития му предходник връзката е художествено-изобразителна, идейно-тематична, то спрямо друг един представител на възрожденската интелигенция – от срещуположния географски край на поробеното отечество – приемствеността се ослания на практическия опит: онова, на което Стефан Изворски поставя началото през 1846 г. в Шуменското взаимоучително славянобългарско училище – „школното позорище“, Джинот прилага и развива в Скопие, където учителства в средата на века (Каракостов 1973: 217 / Karakostov 1973: 217). Новото при него, както отбелязва театроведът Стефан Каракостов, е в особеното обвързване на доброто познаване на българската старина, Ранното средновековие със своята пряка работа като просветител и педагог. А конкретно по отношение диалогичните художествени форми чрез своеобразното експериментирание с устойчиви антични и фолклорни концептуални модели и мотивни

Владимир Игнатов

схеми – „на основите на рационализма и класицизма“ – внася, по думите на Ст. Каракостов, „по-ярки емоционални и образни решения“ (Каракостов 1973: 217 / Karakostov 1973: 217).

През 1851 г. в „Цариградски вестник“, наред с различни статии и есета¹ – „Сновидение или истинословие“, „Венец първий“, „Бог“, Джинот публикува и някои свои диалози, сред които и „Минерва и девет музи и Остри меч се разговарят ради изгубена България“ – една от най-популярните творби на писателя, която в синтезиран, но и в знаково алегоричен план пресъздава трагичната участ на българския народ. Опростената сюжетна линия, разгръщаща се през наситения разговор между изведените в заглавието персонажи, се родее с добре познатия фолклорен идея-мотив, въплътен в „Делът на разните народности“/ „Как Господ раздавал късметите“² – тенденцията е чрез символно натоварените образи на орисниците и чрез оделотворяващата сила на наричанията да се осъществи така бленуваният преход от „злите нрави и други опаки обходи“, между които се е „нашла“ България, към възвръщането на лавровенчания ѝ образ на самостоятелна и просветлена – „какво и всичка Европа“³.

Ремарката в началото на творбата целенасочено, без излишни обяснителни позовавания, отправя към завръзката – случайната среща между Остримеч, който „рано в зората путоуеше и по хладний зефир поеше“, и „една жена пресветла и девет девойчини светлосияйни и чудновато украсени“ заедно с „момчето прекрасно“ „сос златни коси“, т.е. Минерва (Атина), музите и „Аполло“ (Брадистилова-Добрева 1985: 163 / Bradistilova-Dobрева 1985: 163). Въведеният фолклорно-митологичен изобразителен пласт все повече излиза от обсега на фикционално-абстрактното и придобива съвсем конкретна – фактологична – насоченост, що се отнася до представянето в хода на необикновения разговор на мъчителната българска народностна съдба. И тук е налице присъщата за поетиката на възрожденския диалог особеност при изграждането на персонажната система – отделните герои да бъдат определени типове, носители на дадена добродетел, изразители на устойчива представа за света и мястото на човека в него.

В това отношение силно впечатление правят (само)репрезентативните функции при образа и присъствието на Минерва – „богиня мудрости“. Ремарката недвусмислено посочва:

Жената се облече (одея) сос порфира и си тури клобук на главата, во десната рука зема едно стапче, около него сплетени две змии, во другата рука държеше мяра (терзия) (Брадистилова-Добрева 1985: 163 / Bradistilova-Dobрева 1985: 163).

Материалните знаци на разполагането с властта биха могли да се възприемат като тип алюзия за желаната, но непостигната все още държавност, институционална самостоятелност. Поставянето на клобука (короната) и поемането на стапчето (жезъла)

¹ Вж. обяснителните бележки на Иван Радев към съставената от него книга „Българин съм“ на Джинот и жанровото определяне от негова страна на текста като „Бог“ (Хаджиконстантинов-Джинот 1993: 174 / Hadzhikonstantinov-Dzhinot 1993: 174).

² Тук нека си позволим да напомним, че интересът към художественото му претворяване продължава и в следосвобожденската литературна традиция, като в тази посока своя характерна интерпретация предлага например Пенчо Славейков чрез поместеното през 1897 г. в сп. „Мисъл“ стихотворение „Късмет“ – съвсем частен, но пък с особена нюансираност случай, отвеждащ към представите за културните, идейно-естетическите наследства на Възраждането.

³ Две години по-късно подобни надежди ще придобият съвсем реални проявления, но изходът от Кримската война ще провокира разочарованието и напразните очаквания.

са знаковите действени характеристики, утвърждаващи силата, независимостта, защитеността – даровете, с които сетне персонифицираният образ на поробена България ще бъде славно увенчан: ключова художествена проекция с проспективно (отвъд)литературно значение. Така бленуваната въплътеност на българското бива положена в контекста на една универсална културна парадигма. В статията си „Символиката на трона, венеца и жезъла в културната традиция“ Добрин Добрев посочва, че особено значение има кръглата форма на короната (венеца – символ с важна употреба в текста на Джинот), която

отпраща към идеята за завършеност, цялостност и съвършенство (Добрев 1996: 210 / Dobrev 1996: 210),

а редом с това – въвеждането на другата регалия на властта – жезъла – нанася допълнителни щрихи спрямо идеята за поддръждането, уравнивяването на общностното битие, тъй като тя е генетично свързана – „един вид клон от него” – със символиката на световното дърво и носи силата му (Добрев 1996: 210 / Dobrev 1996: 210).

Представата за надмогването на унижителното робско съществуване в „Минерва и девет музи” преминава през благоволенито и милостивото „даруване” свихе, които засягат най-напред вътрешните, психологическите трансформации у индивида и съответно – у народа. По този начин в средата на XIX в. определена естетическа реализация намира подетата от историографските съчинения и развита през учебникарската книжина идея за самовглеждането, самоосъзнаването, осланянето на силата на ума и разсъдка като необходима предпоставка за пълноценното действено себеизявяване – позиция, която последното възрожденско десетилетие безусловно ще онагледи, свързвайки я с беззаветното мъченическо служене на идеала.

Важен момент в диалога на Джинот е последователното разкриване на причините за драматичната участ на България, за тежкото, обречащо положение, в което тя се намира – пренебрегването на науката и просвещението, както и липсата на сговор и единство

Защо на България чадата ѝ ся съвсем во неслога и глупо влечане. Пияни ся от тупият упор (инат) и глупият разсудок, за нос всякой ги влече. Неучението ги покварило, за едно кафе мужеството си го претворуват во жена (Брадистилова-Добрева 1985: 164 / Bradistilova-Dobрева 1985: 164).

Видно е усилието да се пресъздаде точно духовно-нравственото равнище на Остримечовите „бракя“, изобличаването на порядките им, което да послужи за назидание, и съответно да се постигне отново „согласие“ и „соединение“, за което на помощ се притичват музите със своите магически способности. Критиката срещу българите за тяхното „нерачителство“ спрямо знанието и просветлението е силно открояваща се тенденция още от дамаскинарската книжина, сетне – особено през втората четвърт на XIX в. – в множество предговори, публицистични статии, очерци, автори като Неофит Бозвели, Райно Попович, Константин Огнянович, Константин Фотинов и др. със справедлив укор се отнасят къмто любезните прочитатели заради инертността и равнодушието им спрямо собствената си отговорност към учението и науката. Така нагласите на Джинот се явяват тяхно естествено продължение. Затова и аспекти на заложения просвещенски проект са толкова отчетливо доловими в облагодетелстването от страна на музите на мъченическа – „гнусна и издрпана“ – България: „мудро поступане“, „памят“, „дар разсудности“, „историята“. А заедно с „музикално игране“, „рачителна поезия стихотворства“, „трагедии, реторика и песни“,

„премудри позориа“, „песма богу хваления“, „разматриване небесните телеса“ нейният образ достойно се вписва в общите представи за „всичка просветена Европа“.

Тук нека добавим и смислово натоварения детайл с точното позоваване на географските очертания на поробеното отечество

Ти си на най-добрата земля; ти седиш у Тракия тучная, Подунавието българское и Татария. Тако и Романия, Македония и Албанское. Тако и Черното море и Дунай река. Тако и Средиземното и Адриатическото море (Брадистилова-Добрева 1985: 164 / Bradistilova-Dobрева 1985: 164).

С този похват знаково боравя и късновъзрожденската, и следосвобожденската литературна традиция (например „Де е България?“, Иван Вазов; „Татковина“, Петко Р. Славейков). По този начин споменът за славното минало се реализира в осъзнавания стремеж към повторното му достигане в настоящето.

Съобразно предложените наблюдения може да се твърди, че „Минерва и девет музи“ на Йордан Хаджиконстантинов-Джинот е интересен алегоричен опит в етноидентификационните осъществявания на човека като определящата предпоставка – предвид българския исторически и социалнополитически контекст на времето – за оделотворяването на най-съкровения му идеал.

II. Нравствени вгледи в длъжностите на човека

Предвид заложената идейно-тематична основа в „Р а з г о в о р и л и п р а в и ч е л о в е к“ – един диалог от същата 1851 г., публикуван в „Цариградски вестник“, – резонно би било да се твърди, че заедно със „Седум возрасти человеческий“ двете произведения образуват своеобразен диптих, утвърждаващ определени просвещенско-нравствени позиции към човека и света – в съзвучие с динамиката на времето, а с това – и със спецификите на Джинот като книжовно-творческо присъствие в развоја на литературните процеси от средата на XIX в. нататък. И в този „разговор“ категорично е изведена цялостна система от общи и по-частни, но универсални норми, принципи на битието, обуславящи неговото достойно, благочестиво преминаване и (съ)преживяване. Така отново се настоява за внимателното вглеждане в отделните връзки между членовете на общността, а с това – и за прецизното съблюдаване на морално-етичните категории, спрямо които се осъществява индивидуалната себеприпознатост и действена изявеност.

Интересен е начинът, по който Джинот разгръща тази нагледна концептуална схема: добре познатата за поетиката на диалога опростена персонажна система, в която единият от героите е носител на житейската мъдрост и опитност: убеждаването – преходът от незнание към посветеност – установяването и следването на дадени житейски истини/предписания. Ролята на възплащавания жизненото благо – като пряка последица от стриктното спазване на универсалните нравствени императиви – е смислово изведена в още по-силна позиция, на паратекстово равнище: заглавието е показателно с оглед постигането на истинността (съотносимо в случая с целостта) на човешкото; а самият разговор на свой ред указва посоките към това благородно в замисъла си и трудно в изпълнението си начинание.

Да си „прави човек“ е дълг, отговорност, но и призвание. Онзи, който прояви характера и постоянството да се превърне в такъв, предопределя съграждането и оцелостяването на собствения вътрешен свят. В този порядък то е обреченост и съдба – на просветления и свободния духом човек. Неговото „раждане“ през 20-те години на

XIX в. (Чернокожев 2004 / Chernokozhev 2004) има вече съвсем конкретни самостоятелни себезаявявания.

Присъствието на Благой и Добролюб в диалога е напълно формално, условно казано – идеологически подплатено, това са герои фрагменти, чиято трафаретна изявеност има дадена, неизменно следвана цел. Те възплъщават незнанието, неопитността, несигурността, но и искреното желание за тяхното надмогване и преодоляване. Погледнато в един по-широк интерпретационен план, това би могло да се разчете и през заложения ономастичен код в текста – стремежът към доброта и благочестие е осъзнат, остават механизмите – като тип световъзприемателна нагласа и изповядвана ценностна система – за тяхното постигане и съхраняване: залогът за превръщането в „прави човек“.

Промяната, издържана през наставлението в своеобразното изповедно начало, трайно се свързва с приелия, но и предаващия даровете на мъдростта и познанието – „селякот“. В рамките на единственото явление в структурата на диалога образът му се разгръща последователно и пълноценно върху основа, заимствана донейде от фолклорно-приказните модели: непознатият, странникът, разбулващ тайната на битието и подреждащ със силата на словото късовете свят.

Нравствено-алегорично наситените монолози на селянина са особена, универсална в същността и насочеността си, концептуална матрица, подчертаваща дължностите на човека (и на християнина в частност) спрямо Бога, ближния и себе си. Посветеността на тях и изпълнението им са предпоставка за хармоничността на битието: защото „човекот прави всичко“. Показателно в това отношение е наблюдаваното отърсване на съзнанието от догматичното и стереотипното като мисловни нагласи и позиции към заобикалящото и акцентирането върху феномена на свободната воля на личността, от която зависи собственото ѝ благосъстояние. С оглед това нека отбележим, че в средата на XIX в. в родни условия подобни антропоцентрични уклони имат своето все по-засилващо се значение върху представи за устройството на пряко видимото и за индивидуалната човешка присъственост сред него.

Още първата реплика на мъдрия селянин изразява житейски принципи и убеждения, доближаващи се до наставленията в социално-нравствен план, характерни за идейните търсения в предлитературната епоха от 20-те и 30-те години (П. Берон, А. Кипиловски, особено Р. Попович с „Христоития“ и др.). Изказът е категоричен, императивен, защото компромиси с тези принципи са недопустими. Те биха означавали преиначаване на посветеността на човека, отстъпване от собствената предназначеност и отговорност:

...никого да не завидите, да не оглобите, да не излажате, да не похулите, да не будите съзливци, денят добри неправедно да не го изгубите, во псувни и клевети да не го поминете, сос лукаво сърце да не го пройдете, сос блуд и пиянство да не го изполагате.

В един пределно синтезиран, но същевременно съвсем конкретен и целенасочен вид този своего рода законник регламентира добрите нрави и благочестивите отношения – определящи условия за благополучно общностно битие.

Чрез речта на селянина Джинот привежда различни реторични стратегии за внушение и убеждаване. Те не се изчерпват само с посоченото апофатическо говорене, в хода на разгръщането на диалога непознатият утвърждава пътищата до истинността, до нравственото съзряване и усъвършенстване в един подчертано алегоричен план:

Денят има дванадесет сахата (часа), что трябва во тия сахато человек да чини? (Брадистилова-Добрева 1985: 166 / Bradistilova-Dobрева 1985: 166).

Благой и Добролюб като незнаещи и непосветени не могат да отговорят: те трябва да бъдат поучени, просветлени, въведени в пълнотата на живота; затова се оставят в ръцете на притежавания скрижалите на духовното и нравствено оцелостяване на личността, чието осъществяване е немислимо без тяхното внимателно опознаване и разчитане.

Отговорът на този въпрос от страна на селянина заема около една трета от самото произведение. Макар и формален, този белег е като че ли достатъчно основание за припознаването на генеративния смислов център в текста. Дванадесетте часа от деня изразяват съответните умствени и действени задължения на човека, издържани в религиозно-етичен порядък – универсални житейски императиви, осланянето на които обуславя мира в душата и достигането до „правото човечество“. Те могат да бъдат синтезирани и положени в един концептуален (екзистенциален, психологически) ред, който онагледява, предопределя, но и изисква:

мудрост – целомудрие – мужество – чистота.

В духа на практически ориентираната нравствена проповед срещу посочените добродетели са изведени съответните отклонения от универсалния морален кодекс, от неотменимата религиозна норма. Затова човек трябва да прояви послушание и радение – за да избягва греха (и тук заявеният ред е показателен: завист, ненавист, гордост, блуд, високоумие, сребролюбие, униние) и така да запази вътрешното си равновесие. В това е заложен неговият дълг, в това се изразява неговата отговорност. Тези, метафорично отбелязано, дванадесет измерения на нравствеността са характерологично подкрепени както с конкретни примери от живота и битата, така и с поучителни евангелски разкази и притчи (напр. тази за петте мъдри и петте неразумни девизи): посланията, издигнати до непоколебими житейски закони, следва да бъдат приети и подчинени на добре познатото, близкото и своето, на непосредствено придобития личен опит. Така феноменът на живота, трудът, чрез който човек се себеосъществява, отношенията с ближните, старостта, смъртта са онези общи места в наситеното пътуване във времето, които се явяват своеобразно изпитание за личността.

За свободния ù дух.

За устойчивостта на изповядваната от нея ценностна система.

За механизмите на себеутвърждаване сред преломните външни обстоятелства.

А голямото преимущество, което тя има, е свободната воля. Остава нейното безрезервно опазване и проявление.

Другият ключов момент в диалога на Джинот, в който би могло да се разкрие придържането към един от народностните определители, е свързан с вярата като завет между поколенията, чието опознаване и защитаване е свидетелство за съхранена идентичност. Предвид това напълно обясними са разобличаванията на суеверията и критиките срещу тях:⁴ отделянето на непреходното от привидното бележи определена степен на духовна зрялост – една от дължностите на християнина, обуславяща извоюваното собствено място сред враждебността на заобикалящото.

Умноуста се оказва съхранителят на тайното знание за живота и света, чието разбулване указва „путо на истината“. Чрез диалога си „Разговор или прави человек“ Джинот настоява, че решителните стъпки по него вече са наченати – категорично и

---

⁴ Интересно е, че те на свой ред наподобяват старите дамаскинарски реторични стратегии.

необратимо. А втората половина на българския XIX в. неумолимо ще покаже и с цената на какво.

III. Между трактата и поучението или за „Седумте возрасти человеческий“

Творбата на Йордан Хаджиконстантинов-Джинот „С е д у м в о з р а с т и ч е л о в е ч е с к и й“ е друг интересен случай от разглеждания жанр, който се разгръща изцяло в контекста на идеята за нравственото възпитание, за придържането към универсалните морално-етични принципи при изграждането на новия човек, всячески търсещ – и физически, и духовно – освобождаването от веригите на робството. Нека избързаме и още тук да отбележим, че особено впечатление в смисловото и идейно-тематичното конструиране и организиране на този диалог на Джинот прави използваната изходна – явяваща се генеративна и определяща – точка, с която не се акцентира върху отделен, конкретен предмет или явление (както например в други случаи: малакова, часовника, модата, парите), а върху общочовешки положения, касаещи последователното личностно оформяне и утвърждаване.

Публикуваното през 1857 г. в „Цариградски вестник“ произведение на тъжния с житейската си съдба и забележителен с книжовната си отдаденост и посветеност учител от Велес следва един по същество дидактичен модел, познат от античната литература, усвоен по-късно в балканско-славянския художествен ареал и неизменно свързан с приемането и прилагането на определени нравоучителни постулати, служещи като залог за пълноценното (себе)ситуиране на човека сред заобикалящия го свят и хармонизирането на взаимовръзките в общността. Погледнато литературно-исторически, ролята на античната култура за възникването и развитието на българската театрална – в точния смисъл – традиция е неотменима. Тя е важен и основен момент (Каракостов 1973: 33 / Karakostov 1973: 33) във формирането на представи за сценичност, в използването на готови сюжетни и проблемно-тематични елементи от цялостната система на автори послания в дадения текст. Известно е в това отношение въздействието, което Н. Бозвели изпитва при съставянето и изграждането на своите диалози – макар и в по-различни обстоятелствени и емоционални измерения.

След силния интерес към античните образци в „Рибния буквар“ на П. Берон характерологично спрямо оформилата се вече тенденция във възрожденското мислене за света е стореното от К. Фотинов в „Любословие“ през 40-те години.⁵ От друга страна, самият Джинот засвидетелства ангажираността си към подобна проблематика с обявление за приготвен превод на „Антигона“ от Софокъл (Цариградски вестник, бр. 424, 24 септември 1859). Така „възрожденецът от Велес“⁶ по свой начин се вписва в процесите на преодоляване на публицистично-декларативното говорене и обособяването на същински художествено-жанрови форми, в частност – на диалога.

Целта пред Джинот е ясна – в един наглед синтезиран план, в порядъка на констативно-обобщаващите позовавания, да се открият отделните етапи в човешкия живот, които обуславят „раждането“, изграждането и определянето на личността, и да се подчертаят нейните задачи и мисията ѝ при неизменната взаимосвързаност в общностното съ-битие. Предвид това би могло да се допусне, че заложеният

---

⁵ Вж. конкретно „Изократ увещава и поучава Димоника“, 1846, II, бр. 16; по Каракостов 1973: 34 / Karakostov 1973: 34.

⁶ Вж. предговора на Иван Радев към Хаджиконстантинов-Джинот 1993 / Hadzhikonstantinov-Dzhinot 1993.

просвещенски проект се реализира в диренето на пътища към самия себе си, а оттам – и към другите, върху основата на универсалните нравствени императиви.

Кратката ремарка в началото на диалога съвсем конкретно и ясно поставя основния смислов център, около който ще се разгърне нравствено-поучителният разговор, като е налице вид перифраза, но в един по-контекстуализиращ порядък, на заложения в заглавието проблем. Въведен е образът на „врача Ипократ“ – отново интересна фигура: събрал мъдростта и знанието за човека, и на основата на това, утвърждаващ определен житейски кодекс, валиден за всекиго. Като такъв той говори защо „человеческите возрасти“ са седем: „младенчески, детски, отрочески, юношески, мъжески, старий и старинически“. И тук изложението следва опростената схема „вопрос – ответ“, чрез която целенасочено се разкриват дължностите пред индивида в съответните периоди на неговото развитие, чиито крайни точки се явяват повратни. Затова е и толкова важно и потребно придържането към този кодекс, спазването на категорично изявените и точно очертани норми – условие за успешното, пълноценното присъствие, но и вписване сред непосредствено заобикалящото.

Въпросите са кратки, но изцяло съобразени с предмета на „разговора“, което прави всеки един от тях особена отправна точка за разгръщането на богато нюансираните – идейно, стилистично, интенционално – отговори. Те са трафаретни по своя характер, подчинени на твърде сходна конструкция. От това проличават и структурно-композиционните решения в диалога на Джинот, отвеждащи към представата по-скоро за публицистично, условно казано – трактатно, говорене, отколкото за функционирането на определена художествено-литературна жанрова форма. В този план водещата цел на текста е не просто да въздейства чрез изведените образи и явления, а да посочи, наложи и следва дадена универсална истина чрез тях. Съвсем естествено – времето, знаково разположено между „младенчески“ и „старинически возраст“, представя възможностите, но и отговорностите пред личността: за духовното и ценностното израстване, за себеутвърждаването в света, за изповядването на неотменими нравствени ориентири, предопределящи едно хармонично общностно живеене, и, разбира се, за неизбежната екзистенциална равносметка при свършека на пътя. И макар на места да прозират идеалистичните просвещенски разбирания за целостта на отделния човек и за посветеността му в устройството на пряко зримото, диалогът на Джинот предлага добре премислена – би могла да се припознае като антропоцентрична – концептуална схема, представяща налагането и себеотстояването на отделната човешка присъственост в едно ново време.

Младенческата възраст е с важно значение за оформянето на личностните характеристики и на светогледните представи, засягащи по определен начин не само индивидуалната съдба, но и тази на колектива. Затова възпитанието на детето – с непреходна роля и за трудното, изпълнено с превратности съ-битие – следва да бъде внимателно предприемано и извършвано. Въпросът за детското възпитание е един от основополагащите за възрожденската книжнина, ключов идеен и тематичен концепт в нея, който се явява в помощ и допълнение на новобългарското светско училище. Предвид това, спрямо обективната литературно-историческа ситуация от само себе си се извежда необходимостта от полагането на Джинот в контекста на книжовните търсения на П. Берон, Н. Бозвели, К. Фотинов, П. Р. Славейков (особено като се има предвид редактираното от него списание „Пчелица“ – първото по рода си във възрожденската периодика съобразно своята насоченост) и др.

Интересен е обаче и друг един факт, с който разглежданата тема получава характерна – не само времева, но преди всичко концептуална – приемственост и

рамкираност. Още в ранновъзрожденската епоха проповедниците и книжовниците обръщат сериозно внимание върху този феномен, пречупвайки го през индивидуално-личното, но и през общото, колективното – по посока на споделеността на народностната съдба. Дамаскиновите слова, нетърпящи отклонения от принципни нравствени и ценностни положения, се превръщат в ръководни начала, що се отнася до въвеждането в живота на най-малките. Така например в „Слово за отсичане главата на Йоан Кръстител“ от Теофан Рилски изрично се посочва:

...понеже душата на младото дете е подобна на бяло платно, в каквато го боя сложиш, такова ще остане и по-нататък. Така е и малкото дете, когато от малко се научи на добро, не може скоро да се обърне на зло (по Янев 2012: 47 / Yanev 2012: 47).

Макар и воден от други – светски в основата и проявленията си – нагласи, Джинот чрез отговора на първия въпрос „Младенец доколко години се зове?“ изповядва сходни разбирания, свързани с нравственото съзряване и усъвършенстване на личността, с откриването и съхраняването на своето място сред заобикалящото, с декорирането на изначално бялото платно с даровете на свободния – по дух и самосъзнание – човек:

И затова должни ся родителите на младенце, да му дават благо воспитание, да го не плашат, да го не лажат, да го не утеснуят, да не му говорят: „Ете, мечкаря ке те земе! Ете мечката, бягай ке те грабне.“ Да не му говорят: „Молчи! Защо сега ке те заколем.“ И други таквие несмислени изречения и страхования. Така младенци не се воспитуват, волажи и страх. (...) и е нужно, да родителите му полият чувствата с оспросвящени речове... (подч. мое – В. И.) (Брадистилова-Добрева 1985: 168-169 / Bradistilova-Dobрева 1985: 168-169).

Мъдрият отговор по същество е своего рода ръководство за възрастните – каква посока на развитие да дадат на невръстното дете, кои нравствени ориентири да му зададат (без лъжи и страх), какви бои да нанесат на чистото бяло платно. Той извежда и онагледява важни епистемологични и бихевиористични принципи, свързани с разширяването на собствените житейски хоризонти и издържани в духа на нравствено-религиозното самосъзнание. В това отношение силно впечатление прави приведенният ракурс на отрицанието – какъв младенецът не трябва да бъде и как не бива да се подхожда към него още в най-ранна възраст. Така надмогването на *усвоеното и добре познатото*, преодоляването на стереотипизираното като представи и нагласи се явява първата важна стъпка към формирането на „новия“ човек. Нека не пропуснем да отбележим, че в същия този първи ответ има и друг по-особен смислов акцент: (себе)припознаването и приобщаването чрез вярата. „Просвящените речове“ и богопознанието са онези ключови, консолидиращи фактори, обуславящи разпознаването и отстояването на народностната принадлежност. И то в най-ранна възраст – за да се превърне в крайъгълен камък при постепенното съграждане на вътрешния личностен свят.

Възпитанието е изкуство – то трябва да бъде старателно овладяно, усъвършенствано, внимателно и подобаващо предадено: като комплекс от световъзприемателни позиции и универсални екзистенциални принципи. Но е и отговорност. Затова и алегоричният отговор съдържа в себе си категорична норма, неотменимо ценностно, морално-етично положение, засягащо живота и света, а редом с това – и строго предупреждение

...тия родители, които безпутно младенците свои воспитуят, голем и страшен ответ Богу има да въздават (Брадистилова-Добрева 1985: 169 / Bradistilova-Dobрева 1985: 169).

В този порядък, съобразно разгръщания просвещенски проект и обединяващите патриархални постулати, се стига до неизменен житейски императив: указването на другото на посоката в света, определянето на отделните му форми на присъственост в него, нанасянето на съответните щрихи върху бялото платно е роля съкровена, благословена, но и подчертано нелека и задължаваща. Ето как знаците на приемствеността, на взаимната свързаност и отнесеност в затворения родов микрокосмос започват да се отличават необратимо. А това може да се разчете като тип предпоставка за друго, ново общностно устройство – така необходимо с оглед конкретната социалнополитическа ситуация.

Нататък диалогът следва очаквания хронологичен ракурс на изображение и внушение – посочването и утвърждаването на определени нравствено-етични категории и универсалии, изявени правопрпорционално с нарастването на възрастта на отделния човек, тяхното усвояване и неизменно прилагане, в което се припознават едни от обязаностите пред онзи, който е възжелал за себе си отдадеността на науката (в най-общ смисъл), „мудростта“ и благородието.

Детската възраст според втория мъдър ответ е до 14 години. И тук схемата е същата: нравствено наставление, благодатните плодове на доброто възпитание

Древето от свой плод се познава, защо добрият родител от доброто свое дете ке се познае да е добр,

негативните последици от неговото пренебрегване

...до 14 години, ако се воспита без страх Божий и без срам от народа, знайте, защо по-добре би било това да не се родило.

Религиозното възприятие и регламентирането на собственото поведение, и на отношението към колектива съобразно него, са определящите екзистенциални ориентири, които въвеждат в пътя на непосредствената общностна съпреживяност. Важен смислов детайл от този представян модел на съ-битие е патриотичната страна на възпитанието – отговорният родител е длъжен да запази децата си „да не се опиваят, да не лажат, да не осуждаят, да не погано говорят, да не неуредно работят“, но наред с това – да ги даде на „добр учител“, който „люби родолюбието“. Така белезите на сплотяващата се общност – през универсалната нравственост и конкретната народностна принадлежност – стават все по-явни, а и характерологични – особено при очертаването местата на културната памет и на категоричната действена посветеност.

Зрелият, разсъдливият човек трябва да служи за пример, да увлича след себе си, да бъде съхранител на опознатите и овладените тайни и принципи на битието. Затова и от него много ще се изисква. Излязъл от крехкото отрочество и от несигурното юношество, призиванието му във „возраст мужеский“ е свързано с пълното осляняне на нравствените ориентири, което би му отредило най-почтено и благородно място „между човеците“:

да може себе си да се въздржуге и да се запира от всякой несмислени работи и неправедни ствари

да може да размислуе и да пресудуе своите послиси и да разсуждава, за всичко що има да говори и кому да говори

да може да отбегнува от злите и безчинните разговори и от дивите навикновения

да може да е господар на своето тяло, и на свой език, и на своето чувство, и на своето сърце, и на своята уста

да може си повеля своята кукля и своята жена, и да не се чини жена и от жена по-доле да си предаде сърцето за една воля на тялото

да може човек, да не прави блуд и прелюбодеяние, и пиянство.

Това са и своеобразните условия за един мирен и спокоен живот в старост. Нецелостта („стар е производно от стур, стурен, истурен, разтурен. Не цял човек...“) на човека, която е закономерна, неизбежна и очаквана, ще бъде компенсирана с усвоените добродетели, с благодтта и кротостта на изстрадания жизнен опит. И тъкмо в любов и братолюбие, чест и добротворение, но преди всичко – в смирение и послушание, преминалият през „седумте возрасти“ по библейски мъдро и търпеливо („како Авраама, Исаака, Якова“) ще посрещне естествения жизнен завършек.

„Седум возрасти человеческий“ стои на границата между религиозно-нравоучителния трактат и алегоричния разказ, като диалогичната форма придава истинност и непосредственост на внушението, което се съсредоточава в призиването на всекиго да изпълни отделните етапи на своя живот със „седум дара Духа Светаго, и седум тайни церковни, во право човечество и питомо християнство“.

Изводите, които могат да се направят от приведените наблюдения, са свързани с ясното и категоричното изявяване на определени – необратими вече и все по-устойчиви – мисловни, психологически нагласи към света, към Другия, но и към самия себе си. Тези нагласи са своеобразен знак за отърсването от теготата на миналото и на поемането на собствена отговорност в настоящето, с радикалните промени във възрожденското мислене за самия себе си, с пренареждането на ценностния ред върху основата на нравствено-психологическото съзряване, развитие и оцелостяване – предпоставка с ключово значение за по-сетнешното *действено* жертвено служене на консолидиращия общността идеал. В това отношение Йордан Хаджиконстантинов-Джинот по свой начин поставя и художествено интерпретира въпроси от първостепенно значение – за дългия път на промяната у поробения, но пламенно възжелал свободата човек, и неговото място в света.

ЛИТЕРАТУРА

- Брадистилова-Добрева 1985: *Брадистилова-Добрева, М.* (съст.) Възрожденски диалози. София: Издателство на БАН (Bradistilova-Dobрева 1985: *Bradistilova-Dobрева, М.* (sast.) *Vazrozhdenski dialozi*. Sofia: Izd. na BAN).
- Добрев 1996: *Добрев, Д.* Символиката на трона, венеца и жезъла в културната традиция. – В: Бог и цар в българската история. Пловдив: Христо Г. Данов (Dobrev 1996: *Dobrev, D.* *Simvolikata na trona, venetsa i zhezala v kulturnata traditsia*. In: *Bog i tsar v balgarskata istoria*. Plovdiv: Hr. G. Danov).
- Каракостов 1972: *Каракостов, Ст.* Българският театър. Средновековие. Ренесанс. Просвещение. София: Наука и изкуство (Karakostov 1972: *Karakostov, St.* *Balgarskiat teatar. Srednovekovie. Renesans. Prosveshchenie*. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Каракостов 1973: *Каракостов, Ст.* Българският възрожденски театър на Освободителната борба (1858–1878). София: Наука и изкуство (Karakostov 1973: *Karakostov, St.* *Balgarskiat vazrozhdenski teatar na Osvoboditelната borba (1858-1878)*. Sofia: Nauka i izkustvo).

- Леков 2001: *Леков, Д.* Възрожденски процеси и творци в Южна Тракия и Македония. София: Гражданско д-во Критика (Lekov 2001: *Lekov, D.* Vazrozhdenski protsesi i tvortsi v Yuzhna Trakia i Makedonia. Sofia: Grazhdansko d-vo Kritiki).
- Стоянов 1957: *Стоянов, М.* Българска възрожденска книжнина. Том 1. София: Наука и изкуство (Stoyanov 1957: *Stoyanov, M.* Balgarska vazrozhdenska knizhnina. T. 1. Sofia: Naauka i izkustvo).
- Тодоров 1979: *Тодоров, И.* Диалогът като жанр в българската възрожденска литература. – В: За литературните жанрове през Българското възраждане. София: Издателство на БАН (Todorov 1979: *Todorov, I.* Dialogat kato zhanr v balgarskata vazrozhdenska literatura. In: *Za literaturnite zhanrove prez Balgarskoto vazrazhdane.* Sofia: Izd. na BAN).
- Хаджиконстантинов-Джинот 1993: *Хаджиконстантинов-Джинот, Й.* Българин съм. Велико Търново: Абагар (Hadzhikonstantinov-Dzhinot 1993: *Hadzhikonstantinov-Dzhinot, Y.* Balgarin sam. Veliko Tarnovo: Abagar).
- Чернокожев 2004: *Чернокожев, Н.* „Рибният буквар“ – раждането на човека. – В: Берон, П. Буквар с различни поучения. София: Сиела (Chernokozhev 2004: *Chernokozhev, N.* „Rinbiat bukvar“ – razhdaneto na choveka. In: *Beron, P.* Bukvar s razlichni pouchenia. Sofia: Siela).
- Янев 2012: *Янев, С., Е. Налбантова.* Атлас на българската литература. 1740-1877. Пловдив: Жанет-45 (Yanev 2012: *Yanev, S., E. Nalbantova.* Atlas na balgarskata literatura. 1740-1877. Plovdiv: Zhanet-45).